

ВІДЗИВ

**офіційного опонента на дисертацію Юги Олександра Анатолійовича
«Політична еліта Речі Посполитої та «українська проблема»: пошук
шляхів розв'язання (1648 – перша половина 1659 рр.)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія**

Обрана тема дисертаційного дослідження Юги Олександра Анатолійовича присвячена аналізу шляхів розв'язання української проблеми правлячою елітою Речі Посполитої на початку Національно-визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Погоджуємося з аргументованими твердженнями автора, що вже в 1648 – першій половині 1649 рр. українська проблема вже існувала. Тому, слід підкреслити, що дисертація Юги Олександра Анатолійовича вирішує важливі питання вітчизняної історичної науки.

Особливої актуальності набуває дослідження Юги Олександра Анатолійовича на сучасному етапі, коли Україна переживає черговий процес державотворення. У цьому плані дослідження періоду Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького дозволить повною мірою оцінити його потенціал на сучасному етапі. Тому обране дисертантом дослідження має також політичну актуальність.

Загалом актуальність дослідження виписана автором в дисертації і авторефераті не зовсім чітко. Здобувач намагався пояснити актуальність проблеми виключно її недослідженістю в українській історіографії.

У вступі рецензованої дисертації переконливо обґрунтовано наукову новизну та практичне значення дослідження, визначено його мету і завдання, методологічні засади. Предметом дослідження в дисертації стали питання, які в минулому не отримали належного об'єктивного висвітлення у вітчизняній історіографії. Поставлену в дисертації мету дисертант зреалізував, керуючись загальнонауковими принципами пізнання та користуючись конкретними методами історичного дослідження.

Історіографічний огляд проблеми дозволив авторові окреслити коло питань, які потребують дослідження, і відповідно до того побудувати дослідницький процес.

В основу дисертації покладена ґрунтовна джерельна база: неопубліковані архівні матеріали, опубліковані документи тощо. Із документів архівного походження в роботі широко використані матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, Головного архіву давніх актів у Варшаві, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Бібліотеки музею князів Чарторийських у Кракові, Бібліотеки польської академії наук у Кракові. Загалом джерельна база достатньо репрезентативна і вповні дає можливість висвітлити шляхи розв'язання української проблеми правлячою елітою Речі Посполитої, тобто створює підстави для досягнення поставленої мети.

Слід відзначити вміння дисертанта працювати з джерелами і літературою, виважено підходити до аналізу архівних документів, які потребували особливо критичного підходу. Схвалюю джерелознавчий аналіз маловідомих документів і матеріалів та запровадження їх в науковий обіг, що є, без сумніву, здобутком автора. Змістовний аналіз джерел дозволив Олександрові Анатолійовичу окреслити основні напрямки вирішення української проблеми, які були притаманні розвитку Польщі середини XVII ст.

Значну увагу в роботі приділено з'ясуванню понятійно-термінологічного апарату, що є безперечно заслугою автора. Автором розширено суть поняття еліта, козацька проблема, українська проблема тощо в контексті досліджуваної теми.

У рецензованій дисертації вірно підкреслено, що в політиці Речі Посполитої козацька проблема повстала в кінці XVI ст. На думку автора, суть проблеми полягала у відстоюванні козацтвом своїх прав і привілеїв, як представників окремого суспільного стану. Зрівняння козацтва у правах зі

шляхтою створило підстави для його перетворення у виразника інтересів всього українського народу й захисника православної віри.

Позитивною стороною дослідження Юги Олександра Анатолійовича є детально розроблено унікальні й малознані в Україні факти про спільні і відмінні риси в політиці правлячих кіл Речі Посполитої щодо української козацької проблеми. У дисертації подано власну періодизацію політики Речі Посполитої в українському питанні. Здобувачем вперше зосереджено увагу на причинах провалу як поміркованого, так і радикального варіантів розв'язання “українського питання”.

У дисертації Юги Олександра Анатолійовича представлено системну характеристику трансформації “козацької проблеми” в “українську” в ході Національно-визвольної війни; показано відмінності політики правлячої верхівки Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) щодо козацької України від коронної; з'ясовано масштаби впливу міжнародного чинника на вибір елітою шляхів розв'язання “української проблеми”; удосконалено персональний склад основних угруповань; існуючі в історіографії погляди на відмінності позицій польської і литовської владних структур; мотиви відмови коронної еліти від “нових пунктів” І. Виговського навесні 1659 р.

Заслуговують на увагу зусилля здобувача спрямовані на аналіз мілітарного курсу правлячої еліти Речі Посполитої, метою якого було знищення Гетьманщини. Як засвідчило дослідження автора у владній верхівці Речі Посполитої відбулося перехоплення ініціативи радикальним угрупованням, яке виступало за ескалацію військових дій в українських землях. Справедливо встановлено, що угруповання так званих непримиренних виступало за реалізацію силового сценарію.

Політичне несприйняття Гетьманщини з боку правлячих кіл Польщі проявилось також у відмові поновлення умов Зборівського договору й так званій Жванецькій кампанії, що справедливо й аргументовано відображено в дисертації Юги Олександра Анатолійовича. У цьому ж розділі

проаналізовано вплив міжнародного чинника на позицію польської еліти Речі Посполитої.

Четвертий розділ дисертації присвячений розробці мирного плану співжиття з козацькою Україною. Війна зі Швецією змусила польську шляхту порозумітися з Б. Хмельницьким. Однак як вірно підкреслено в роботі такі плани були реалізовані лише в Гадяцькому трактаті гетьмана Івана Виговського. В роботі Олександра Юги справедливо зазначено, що недооцінка польською стороною українського чинника в розбудові Речі Посполитої польського, литовського і українського народів була фатальним промахом, що мав далекосяжні наслідки. Небажання польської шляхти поступитися своїми становими інтересами призвело до зміцнення позицій Московії в Україні, а через століття обернулося розподілами Речі Посполитої.

Основні результати і теоретичні положення кандидатської дисертації Юги Олександра Анатолійович викладені у вступі, чотирьох розділах, чотирнадцяти підрозділах, висновках, списку використаних джерел. Висновки дисертації дають вичерпні відповіді на завдання, поставленні у вступі. Сформульовані у дисертаційному дослідженні висновки є, на наш погляд, достовірними і повними, свідчать про наукову новизну і практичну значимість роботи. Наукові здобутки дослідника відображені у 11 публікаціях. Із них 6 статей у фахових виданнях, 1 в іноземному, а також статті, які додатково відображають результати дослідження.

Отже, дисертація Юги Олександра Анатолійовича є самостійною і завершеною працею, яка присвячена розв'язанню актуальної наукової проблеми. Її основні результати, відбиті в авторефераті та наукових працях, є суттєвим внеском у дослідження історії України середини XVII ст. і сприятимуть, на наш погляд, розв'язанню конкретних практичних завдань державного будівництва на сучасному етапі.

Поряд з тим, оцінюючи дисертацію Юги Олександра Анатолійовича загалом позитивно, необхідно внести деякі уточнення і побажання.

По-перше, хоча дисертантом здійснено ретельний аналіз історіографії проблеми, проте варто було поглибити його в контексті врахування окремих проблем і концептуальних засад представників конкретної історіографічної школи (як це зроблено у випадку визначення впливу в польській історіографії концепції громадянської війни).

По-друге, в підрозділі 2.1. дисертації добре було на конкретних історичних прикладах підсилити аргументацію розбіжностей між позиціями представників політичних угруповань, що поступово виокремлювалися в структурі владної верхівки Речі Посполитої (с. 49-58).

По-третє, необхідно було б чіткіше висвітлити вплив міжнародного чинника на позицію угруповань політичної еліти щодо пошуку варіантів врегулювання конфлікту з козацькою Україною впродовж всього досліджуваного періоду 1648 – першої половини 1659 рр. У роботі цьому присвячено лише окремих підрозділ 3.4., який хронологічно обмежений періодом грудня 1653 – червня 1655 рр. (с. 132-143).

По-четверте, запропонована автором періодизація політики правлячої еліти Речі Посполитої в українському питанні потребує додаткової аргументації. Найбільше це стосується виділеного автором другого військового періоду, який ним окреслено з грудня 1650 по травень 1655 рр.), впродовж якого окремі представники владних кіл відстоювали мирний шлях врегулювання конфлікту.

І насамкінець, роботу якісно посилили б додатки, зокрема в контексті особового складу існуючих угруповань із зазначенням посад урядовців та термінів перебування на них.

Зазначимо, що висловлені побажання і зауваження не є принциповими, оскільки лише відтворюють наше бачення проблеми.

У цілому, не зважаючи на зауваження, кандидатська дисертація Юги Олександра Анатолійовича виконана на належному рівні, заслуговує на високу оцінку як самостійна та оригінальна праця. Зміст дисертації викладено у логічній послідовності. Науково-довідковий апарат оформлено відповідно до вимог ДАК України. Основні положення та висновки дисертації викладено та обговорено на міжнародних колоквиумах та конференціях. Поставлені дисертантом цілі й завдання виконано. Автореферат розкриває методи дослідження, відбиває основний зміст дисертації. Положення і висновки рецензованої дисертації з достатньою повнотою відображені у публікаціях автора. Все це дає підстави говорити про автора дисертації як сформованого дослідника, який володіє необхідним історичним інструментарієм і навиками науково-дослідницької роботи.

Вважаю, що дослідження Юги Олександра Анатолійовича «Політична еліта Речі Посполитої та «українська проблема»: пошук шляхів розв'язання (1648 – перша половина 1659 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія є завершеною науковою працею, цілком відповідає вимогам ДАК України, що висуваються до дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент,
завідувач кафедри історії слов'ян
Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
доктор історичних наук, професор

В. Л. КОМАР

